

DOI: 10.31110/consensus/2022-04/014-029

УДК (UDC) 94 (477.52) «9-14»

ЛІТОПИСНЕ МІСТО ГЛИНЕСЬК І ГЛИНЩИНА ЗА ДАНИМИ ПИСЕМНИХ ТА АРХЕОЛОГІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Євген Осадчий

кандидат історичних наук,
науковий співробітник
Інституту прикладної фізики
НАН України, старший
викладач кафедри історії
України Сумського державного
педагогічного університету
ім. А.С. Макаренка,
Суми, Україна
e-mail: osadchij.75@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9143-110X>

Стаття присвячена одному з літописних населених пунктів Верхнього Посулля – Глинеську. Це місто виникло на початку X ст., як один з військово-адміністративних центрів племені сіверян, а у давньоруський час перетворилося на повноцінне місто. Перерва у його житті пов'язана з монгольським погромом Чернігово-Сіверщини восени-взимку 1239–1240 рр. На відміну від переважної більшості населених пунктів півдня Сіверщини місто відновилося як один з центрів феодалного володіння, відомого під назвою Глинщина. Аналіз етапів розвитку Глинська як фортеці та населеного пункту, його місце в історії Південної Сіверщини є актуальним.

Метою роботи є реконструкція ранніх етапів розвитку міста, що дозволить визначити його місце у історії лівобережних українських земель часів Золотої Орди та Великого князівства Литовського. Автором застосовано методику поєднання даних археологічних і писемних джерел та сучасної картографії і створення окремих шарів інформації, що відображаються на відповідних картах. Історія дослідження літописного Глинеська нараховує вже понад 150 років і пов'язана з іменами О. Шафонського, М. Арандаренка, М. Макаренка, Ю. Моргунова й ін. Автором було проаналізовано основні етапи розвитку Глинська як сотенного козацького містечка XVII–XVIII ст. Джерела з історії роду князів Глинських проаналізовано в контексті цілей даного дослідження, що дозволило створити три віртуальні шари інформації: дані історичні, дані археології та сучасний рельєф місцевості. У результаті створено два плани. Один повномасштабний, де відображено структуру самого населеного пункту, другий – меншого масштабу, де нанесені умовні межі феодалного утворення Глинщина. Історія населеного пункту Глинеськ завершується після невдалого повстання Михайла Глинського повним запусінням Південної Сіверщини аж до першої половини XVII ст., коли Глинськ було відновлено за ініціативи князів Вишневецьких.

Ключові слова:

літописне місто, сіверяни, Південна Сіверщина, Посулля

**THE CHRONICULAR CITY OF HLYNESK AND HLYNSCHINA
ACCORDING TO WRITTEN AND ARCHAEOLOGICAL SOURCES*****Evgeny Osadchy***

Candidate of Historical Sciences,
Researcher at the Institute of
Applied Physics of the National
Academy of Sciences of Ukraine;
Senior Lecturer at the Department
of History of Ukraine Sumy State
Pedagogical University named
after A.S. Makarenko,
Sumy, Ukraine
e-mail: osadchij.75@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9143-110X>

The article is devoted to one of the historical settlements of Upper Posullya, namely Glynesk. This city arose at the beginning of the 10th century as one of the military-administrative centers of the Severian tribe, and in the Old Russian times it turned into a full-fledged city. The break in his life is connected with the Mongol pogrom of Chernihiv-Sivershchyna in the fall and winter of 1239–1240. But unlike the vast majority of settlements in the south of Severshchyna, it was restored as one of the centers of feudal ownership, known as Hlynshchyna. The analysis of the stages of development of Glynesk as a fortress and settlement and its place in the history of Southern Severshchyna is relevant.

The aim of the work is the reconstruction of the early stages of the city's development, which will allow us to determine its place in the history of the left-bank Ukrainian lands of the times of the Golden Horde and the Grand Duchy of Lithuania. The author used the method of combining data from archaeological and written sources and modern cartography and creating separate layers of information displayed on the corresponding maps. The history of the study of chronicled Glynesk dates back more than 150 years and is associated with the names of O. Shafonskyi, M. Arandarenka, M. Makarenko, Yu. Morgunov, and others. The author analyzed the main stages of the development of Glynsk as a hundred Cossack town of the XVII–XVIII centuries. Sources from the history of the family of the Glynskyi princes were analyzed in the context of the goals of this study, which made it possible to create three virtual layers of information: historical data, archeological data, and the modern topography of the area. As a result, two plans were created. One is large-scale, where the structure of the populated settlement itself is reflected, the second is smaller-scale, where the conventional boundaries of the feudal formation of Hlynshchyna are drawn. The history of the settlement of Glynsk ends after the unsuccessful rebellion of Mykhailo Glynsky with the complete desolation of Southern Severshchyna until the first half of the 17th century, when Glynsk was restored on the initiative of the Vishnevetsky princes.

Keywords: historical city, Northerners, Southern Severshchyna, Posullya
URL:

Осадчий, Є. (2022). Літописне місто Глинеськ і Глинщина за даними писемних та археологічних джерел. *Консенсус*, 4, 14–29.

<https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/33>

Постановка проблеми. Літописне місто Глинеськ – одне з небагатьох населених пунктів південної частини Чернігово-Сіверщини, що існувало за часів, коли ці території входили до складу Великого князівства Литовського. За час свого існування воно кілька разів руйнувався та відновлювався. Найбільшого розквіту населений пункт досяг у XVII-XVIII ст., але й рання історія Глинеська досить цікава. На відміну від більшості літописних міст верхньої течії Сули, розташування літописного Глинеська не викликає суперечок серед дослідників, хоча є кілька питань, пов'язаних з періодом існування замку в XIV – на початку XVI ст., які необхідно розглянути більш детально.

На сьогодні відомі два населені пункти, які мають назву Глинськ і мають відношення до роду князів Глинських. Один із них розташований на Ворсклі, другий – на Сулі. Обидва укріплення пов'язані з появою на території лівобережних земель великого земельного володіння, відомого під назвою Глинщина, а на їх долю значною мірою вплинули військові та політичні події, що відбулися у Великому князівстві Литовському.

Аналіз останніх досліджень. Історія дослідження археологічного комплексу у селі Глинськ розпочалася ще у середині XIX століття. Одним із перших дослідників, який згадував дерев'яні укріплення, був О. Шафонський. Він описує вже майже зруйновану деревоземляну фортецю сотенного міста Глинськ та розташоване на горі городище. Він називає його «*крепостицей*» і зазначає, що вся його поверхня покопана. На території городища знаходився земляний лъох, призначення якого дослідник не визначив¹.

М. Арандаренко, описуючи козацьку фортецю XVII-XVIII ст., вже пише про вали без дерев'яних укріплень. Після остаточного руйнування укріплень, біля Глинської фортеці наприкінці XVIII – початку XIX ст. працювала селітроварна майстерня. В описі Глинська згадуються рештки лъохів і фундаментів, які, ймовірно, лишилися від селітроварних печей². Також є інформація про те, що на території фортеці, у підвалі будинку, було знайдено 40-відерну бронзову діжку³. Швидше за все, йдеться про селітроварний казан.

У 1873 р. Центральним Статистичним комітетом було зібрано відомості про городища та кургани Полтавської губернії. Частина цих матеріалів опублікована

---

¹ Шафонский А.Ф. 1851. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малья России, из частей коей оное наместничество составлено, сочинённое Действительным Статским Советником и Кавалером Афанасием Шафонским, с четырьмя географическими картами. Издание Судиенко М.И. К.: типография Императорского университета Св. Владимира. С. 539.

² Арандаренко Н.И. 1893. Записки о Полтавской губернии. Составленные в трёх частях. Полтава: в типографии губернского правления. Ч. III. С. 351.

³ Энциклопедический словарь. 1893. [ред. И.Е. Андриевский, К.К. Арсеньев, Ф.Ф. Петрушевский]. 1890–1907. Германия-Го. СПб.: Типо-Литография И.А. Эфрона, 1893. Том VIII. С. 264.

Д. Самоквасовим. Решта введена до наукового обігу М.Макаренком у вигляді каталогу. При цьому стиль викладу та інформація практично не редагувалися. В описі Глинська є дані про розміри городища, його укріплення та стан. Відомо, що на городищі проводив розкопки один з місцевих поміщиків, Каруновський. Під час розкопок було виявлено підземний хід, який не досліджувався за браком коштів⁴. Ймовірно, за підземний хід було прийнято рештки земляного льоху, про який писав О. Шафонський.

На початку ХХ ст. Глинське городище досліджувалося В. Ляскоронським. Ним було знято план комплексу, що складався з городища «*Большой Замок*», укріплень давньоруського та литовського часу під назвою «*Малый Замок*», фортеці ХVII–ХVIII ст. (на плані «*Валь*»), курганний могильник «*Могилки*»⁵. У 1906 та 1912 рр. М. Макаренко проводив розкопки на городищі «*Большой Замок*» та курганному могильнику. Були виявлені матеріали, які дозволили віднести цю пам'ятку до щойно відкритої роменської культури та давньоруського часу⁶. 1927 р. городище обстежувалося експедицією Роменського краєзнавчого музею на чолі з М. Семенчиком. Було знято дуже точний план городища Замок, на сьогодні один із найкращих⁷.

У 1946 та 1949 рр. городище досліджувалося Ф. Копиловим⁸. Дані про нього містяться у звіті про розвідки М. Кучера та О. Сухобокова 1971 р. Вони зафіксували яму у центральній частині городища. Керамічний матеріал, зібраний на пам'ятці, представлений переважно ліпною роменською та, у значно меншій кількості, давньоруською⁹.

1981 р. городище шурфувалося Ю. Моргуновим. У результаті встановлено, що городищенський мис заселявся поступово. Матеріали роменської культури зафіксовані на південному майданчику мису та, власне, на городищі. Тут знайдено фрагменти ліпної кераміки роменської культури ІХ–ХІ ст. та, у невеликій кількості, салтівської та гончарної «манжетоподібної». Матеріали ХII–ХIII ст. походять з

---

⁴ Макаренко Н.Е. 1907. Отчёт об археологических исследованиях в Полтавской губернии в 1906 г. *Известия Императорской археологической комиссии*. СПб.: Типография Главного Управления Уделов. Вып. 22. С. 50.

⁵ Ляскоронский В. 1901. Городища, курганы длинные (змиевы) валы, находящиеся в бассейне р. Сулы. *Труды одиннадцатого Археологического съезда в Киеве 1899*. М.: типография Г. Лиснера и А. Гершеля. Т. 1. С. 435–436, 437.

⁶ Макаренко Н.Е. 1907. Отчёт об археологических исследованиях в Полтавской губернии в 1906 г. *Известия Императорской археологической комиссии*. СПб.: Типография Главного Управления Уделов. Вып. 22. С. 76.

⁷ Семенчик М.М. 1927. Археологічні розвідки на Посуллі. *НА ІА НАНУ*. Ф. ВУАК. Спр. 116/16. С. 11.

⁸ Копилов Ф. 1949. Посульська експедиція 1945–1946 рр. *Археологічні пам'ятки УРСР*. Том перший. Матеріали польових досліджень Інституту археології Академії наук УРСР за 1945–1946 рр. К.: АН УРСР. С. 248.

⁹ Кучера М.П., Сухобоков О.В. 1971. Звіт про роботу Лівобережного розвідзагону Інституту археології АН УРСР за 1971 р. *НА ІА НАНУ*. 1971/17а. С. 29–30.

території городища, а також великого мису, розташованого на протилежному березі струмка Мухавець. У ході робіт було вперше знайдено керамічні матеріали другої половини XIII–XIV ст.¹⁰

2011 р. автором, спільно з О. Коротею, здійснено картографічні роботи на комплексі. Знято план городища в урочищі Замок і досліджено фортецю XVII–XVIII ст. За результатами проведених робіт створено єдиний план комплексу, що включає городище роменсько-давньоруського часу із укріпленнями часів князів Глинських, фортецю XVII–XVIII ст. та курганний могильник¹¹.

Метою роботи є реконструкція ранніх етапів розвитку міста, що дозволить визначити його місце у історії лівобережних українських земель часів Золотої Орди та Великого князівства Литовського.

Виклад основного матеріалу. Перше поселення сіверян на території сучасного с. Глинськ виникло наприкінці IX – на початку X ст. високому останці правого берега р. Сула. З точки зору оборони цей мис був обраний вдало. З обох боків він був захищений долиною струмка Мухавець і заболоченою заплавою річки Сула, таким чином вирішувалося питання про постачання фортеці водою. Сам мис є південним краєм довгого кряжа, що тягнеться з північного сходу на південний захід вздовж течії р. Сула. Городище, побудоване сіверянами, займало краплеподібне підвищення у південній частині мису. З півночі розташований довгий відріг, сформований з одного боку долиною струмка Мухавець з іншого – похилим узвозом до Сули. Ця частина не має укріплень і відокремлена від городища невеликою сідловиною.

Городище має укріплення у південній і східній частині (рис. 1). Сіверяни максимально використали природні перешкоди для будівництва укріплень. Найбільш захищений схил струмка Мухавець зараз не має видимих укріплень. Можливо, вони були знищені зсувами, сліди яких виразно видно. У південній частині знаходиться вал підковоподібної форми. Його ширина становить 10–14 м, а висота – 2 м. У центрі валу є западина формою близька до квадрату. Нижче рівня майданчика городища зроблено ескарп. Таким чином, було додатково укріплено похилий східний схил. Висота ескарпу становить 6 м. У південній частині він перетворюється на рів. Ширина рову у верхній частині 15 м, глибина – 2 м. Розміри укріпленої частини становлять 150×70 м. В'їзд на городище розташований з півночі¹².

Аналіз похоронного інвентарю курганного могильника свідчить про те, що сіверянське населення Глинеська увійшло до складу Давньоруської держави мирним шляхом. Значна частина поховального інвентарю датується першою половиною – серединою XI ст. Могильник розташований на північ від городища. Зараз він

¹⁰ Моргунов Ю.Ю. 1996. Древнерусские памятники поречья Сулы. Курск: изд. ИА РАН, Курского государственного областного музея археологии. С. 54–55.

¹¹ Моргунов Ю.Ю., Приймак В.В., Осадчий Є.М., Коротя О.В. 2022. Городища роменсько-давньоруського часу Сумської області. Харків: Експрес-книга. С. 33–34.

¹² Моргунов Ю.Ю., Приймак В.В., Осадчий Є.М., Коротя О.В. Городища роменсько-давньоруського часу Сумської області. Харків: Експрес-книга, 2022. С. 174–175.

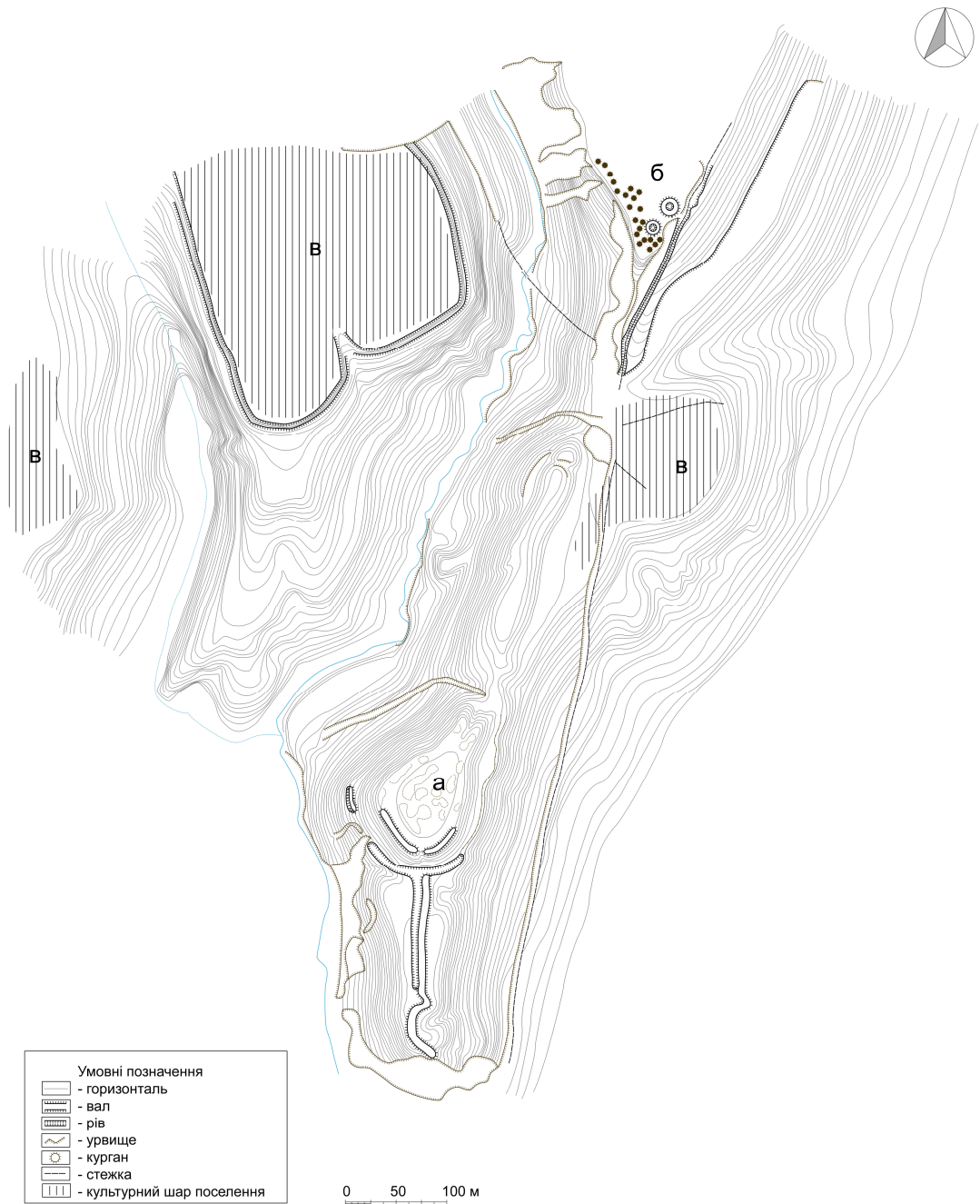

Рис. 1. План Глинського археологічного комплексу (за Є. Осадчим та О. Коротею, 2011 р.).

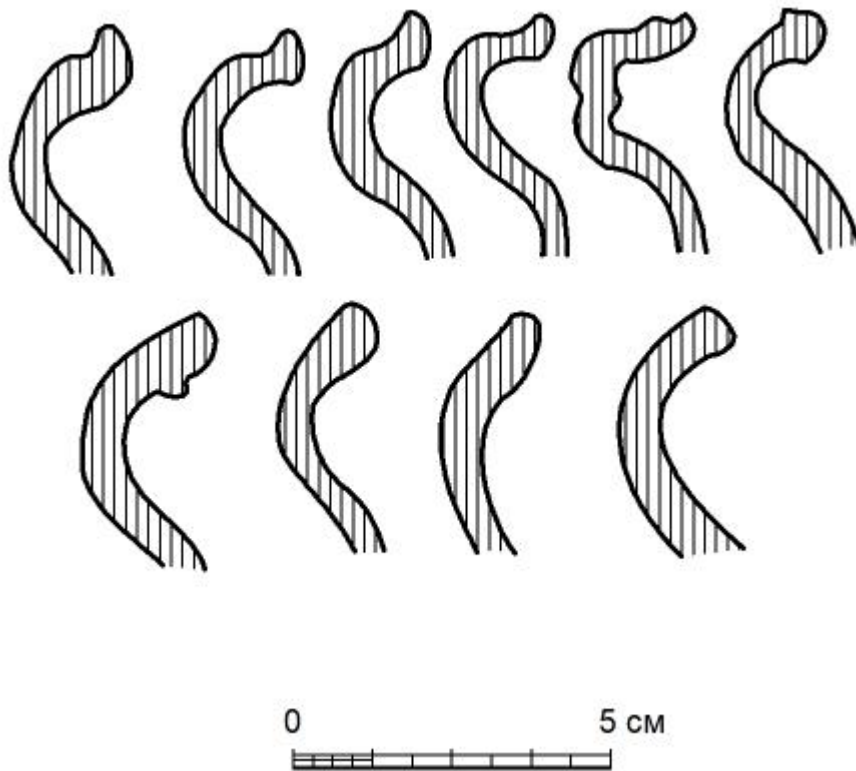

Рис. 2. Профілі вінець давньоруської кераміки (за Ю. Моргуновим).

нараховує трохи менше 30 насипів, багато з яких пограбовано або розкопано на початку XX ст. Поховальний інвентар містить прикраси, привезені з Близького Сходу. До східного імпорту можна також віднести срібло, з якого виготовлені місцеві прикраси – скроневі кільця, очілля, браслети¹³.

Археологічні знахідки, зроблені під час досліджень Ю. Моргунова, дозволяють уточнити заселеність Глинеська у IX – першій половині XI ст. Основним місцем проживання було городище, де знахідки роменської кераміки найбільш численні. Заселеними були також майданчики з південної частини городища і північний відріг. Тут зустрінуті фрагменти гончарного посуду салтівської культури і Київської Русі X – початку XI ст.

У 1024 р. відбулася Лиственська битва, в якій зійшлися дружини князя київського Ярослава та його брата Мстислава. Після поразки Ярославових варягів під Лиственем Мстислав став княжити у Чернігові та отримав контроль над землями Дніпровського Лівобережжя. У цей час сіверяни інтегруються в давньоруську

¹³ Моргунов Ю.Ю. 1996. Древнерусские памятники поречья Сулы. Курск: изд. ИА РАН, Курского государственного областного музея археологии. С. 55, 57.

народність. Остаточне входження цих земель до складу Київської Русі відбувається після смерті Мстислава у 1132 р. та об'єднання всіх земель під владою київського князя Ярослава. У XII–XIII ст. змінилася топографія населеного пункту. Південний майданчик був покинутий, а основні укріплення розташовувалися на центральній частині мису. На північ від городища знаходилося неукріплене поселення. Воно займало значний за площею мис корінного берега р. Сула і було відокремлене від городища долиною Мухавця. На його території зібрано невелику колекцію гончарного давньоруського посуду XII – першої половини XIII ст. (рис. 2). На сьогодні важко визначити, чи були укріплення в цій частині давньоруського міста. Площа посаду становить близько 5,2 га, хоча Ю. Моргунов зазначав, що фрагменти кераміки траплялися на північ і захід від городища¹⁴.

Монгольська навала стала причиною руйнування багатьох міст у Посуллі. Майже всі з відомих літописних міст регіону припинили своє існування. Розташований вище за течією Сули, Ромен був спалений. Найімовірніше, Глинську вдалося уникнути такої долі. Хоча невелике укріплення на горі не мало військової цінності, воно було зруйноване, але життя могло продовжуватися на поселенні.

Уперше населений пункт під назвою Глинеськ згадується у *«Списке городов русских дальних и ближних»*. Дослідники цього джерела відзначали його недосконалу географічну побудову. Деякі міста вказані з помилкою розташування. В описі міст Верхнього Посулля також є окремі помилки. Наприклад, Глинеськ розташований на Дніпрі і належав до Переяславської землі¹⁵. Це може пояснюватися належністю міста до Глинщини – величезного володіння, яке розташовувалося на лівому березі Дніпра. Зважаючи на час створення *«Списка...»* укладач безперечно знав про цей населений пункт але ще не мав чіткого уявлення де саме він був збудований.

У тексті *«Подлинного родослова Глинских князей»* немає точної дати заснування Глинеська, а згадка *«донского побоища»* дає відносну дату – після 1380 р.¹⁶. Ю. Моргунов в одній із робіт вказує дату 1320 р., але без посилання на джерело¹⁷.

Відновлення життя на окремих поселеннях пов'язана з ім'ям нащадка беклярібека Мамає – Мансура, який *«зарубилъ три города Глинеськъ, да Полдову, да Глеченицу»*. Згодом ці міста перейшли у спадок одному з його синів – Олексі (Олександрю). За текстом *«Подлинного родослова...»* після прийняття хрещення у Києві, князь Олександр зустрівся там з князем Вітовтом, який прийняв від нього ленну залежність (оммаж). Великий князь Литовський, при якому Глинські були осаджені на

¹⁴ Моргунов Ю.Ю. 1996. Древнерусские памятники поречья Сулы. Курск: изд. ИА РАН, Курского государственного областного музея археологии. С. 55.

¹⁵ Полное собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению археографической комиссией. 1856. Том VII. Издание 1-е. Летопись по Воскресенскому списку. СПб.: тип. Эдуарда Праца. С. 240.

¹⁶ Временник Императорского Московского общества истории и древностей российских. 1851. Книга 10. М.: в Университетской типографии. С. 55.

¹⁷ Моргунов Ю.Ю. 1996. Древнерусские памятники поречья Сулы. Курск: изд. ИА РАН, Курского государственного областного музея археологии. С. 55.

кордоні із Золотою Ордою, ставився до них «*чесно не яко слугъ, но яко единыхъ от сродныхъ своихъ*»¹⁸. Він був зацікавлений у появі на південних околицях своєї держави нових населених пунктів та союзних йому феодалів з числа вихідців із Золотої Орди.

Новий власник відновлює укріплення на старому давньоруському городищі. Під час їх будівництва був задіяний південний майданчик, розташований нижче рівня городища. Тут збудовано нову систему в'їзду. Вона складалася з валу та рову, прокладеного перпендикулярно давньоруському рову. Ця система забезпечувала безпечний підйом до городища з боку Сули. Далі в'їзд йшов східним ескарпом до північних воріт, від якого збереглося заглиблення, що веде до майданчика городища. До литовського періоду можна також віднести будівництво на валу башти. Від неї залишилася западина у центрі рову. Ця вежа розташовувалася там, де з'єднувалися укріплення в'їзду та давньоруський рів. Вежа була ключовим елементом складного вузла оборони фортеці. Таким чином, у замку було побудовано унікальну для Посулья систему в'їзду¹⁹.

1399 р. Великий князь Вітовт і хан Тохтамиш на річці Ворскла зазнали поразки від військ під командуванням хана Тимур-Кутлука та еміра Едигея. З цим епізодом пов'язана легенда про Івана Олександровича Глинського, який зміг вивести частину війська та князя Вітовта до меж його володінь на Десні, за що був наданий кількома містами. За легендою за це Глинським були надані Хоробор і Макошин²⁰. Ці події торкнулися і володіння князів Глинських. Одне з міст, що перебувають у їх володінні – Глинниця (Глечениця) було повністю зруйновано після битви. З великою ймовірністю Глинниця може ототожнюватися з археологічним комплексом у с. Глинськ Полтавської області. Археологічні дослідження, проведені на поселенні в урочищі Левандюкова Гора, виявили поселення з матеріалами другої половини XIII–XIV ст. На поселенні та могильнику виявлено як матеріали ординського походження, так і литовського (монети, предмети озброєння), що відповідає письмовим повідомленням «*Подлинного родослова...*». Це поселення гине внаслідок раптового нападу, причому жителі були повністю винищені, а ті, що вижили, не повернулися, про що свідчать останки непохованих на території поселення²¹. Не виключено, що така ж доля спіткала і замок Полтава (Плодова) на Ворсклі.

¹⁸ Арандаренко Н.И. 1852. Записки о Полтавской губернии. Составленные в трёх частях. Полтава: в типографии губернского правления. Ч. III. С. 195.

¹⁹ Осадчий Е.Н. 2016. Глинская крепость X – XVIII веков. *Gardarika*. № 2. С. 110.

²⁰ Временник Императорского Московского общества истории и древностей российских. 1851. Книга 10. М.: в Университетской типографии. С. 196.

²¹ Пуголовок Ю.О., Володарець-Урбанович Я.В., Горбаненко С.А., Сергеева М.С., Яніш Є.Ю. 2016. Міждисциплінарні дослідження Глинського археологічного комплексу в 2015 р. *Археологічні дослідження Більського городища – 2015*: збірник наукових праць. Київ – Котельва: ЦП НАН України і УТОПК. С. 101–125; Пуголовок Ю.О., Володарець-Урбанович Я.В., Горбаненко С.А., Сергеева М.С. 2017. Міждисциплінарні дослідження Глинського археологічного комплексу в 2016 р. *Археологічні дослідження Більського городища – 2015*: збірник наукових праць. Київ – Котельва: ЦП НАН України і УТОПК. С. 105–121.

Після цих подій Глинеск на Сулі став одним із небагатьох укріплених поселень на Сулі. З цим періодом пов'язані знахідки двох скарбів чеських грошей, знайдених неподалік Глинська наприкінці XIX ст.²²

Князі Глинські, які мали татарське коріння, контактували з вихідцями із Золотої Орди, а пізніше Кримського ханства, чим пояснюється довге існування замку на кордоні південно-східного кордону Київської землі. Існування невеликого міста на кордоні зі Степом було вигідне кочовикам. Їх господарство залежало від природних умов. Скотарі вимушені були йти за травою, яка весною з'являлася на півдні, але швидко вигорала, але залишалася соковитою у північних землях. Восени холоди змушували гнати стада та отари на південь. Плано Карпіні описував це так «*все они зимой спускаются к морю, а летом по берегам этих рек поднимаются вверх*»²³. Для забезпечення продуктами харчування кочівники змушені були співіснувати з осілим населенням. Від них номади отримували продукти землеробства, які доповнювали їх харчовий раціон. Г. Рубрук пише, що знатні кочовики отримували зерно та муку, а бідні змушені були обмінювати її на баранів та шкури²⁴. До того ж ремісники з цих поселень виготовляли та ремонтували знаряддя праці та зброю кочовиків. У містечку Глинниця було досліджено кузню в якій виявлено значну кількість виробів, що потребували ремонту. Серед решти там знайдено навершя булави з чотирма виступами. Автор розкопок, Ю. Пуголовок, атрибує її як предмет озброєння кочовиків другої половини XIII – XIV ст. Зброя була пошкоджена та передана для ремонту у майстерню²⁵.

1480 р. Кримський хан Менглі Гірей підписав договір з Московським царством і почав підготовку до походу на Велике князівство Литовське і його союзника Велику Орду. Цей похід зупинило посольство на чолі з Іваном Глинським, який у ході переговорів схилив Менглі Гірея до підписання мирного договору із Литвою²⁶.

Останній хан Золотої Орди Шиг-Ахмат зі своїми підданими у 1500 р. кочував у Посуллі, Середній Ворсклі та Пслі. В одному з листів він визнавав Глинських, як визнаних нащадків Мамає. Під час протистояння з Кримським ханом Менглі-Гіреем він розташувався зі своєю ордою на «*усть речки Сулы*» і, навіть, хотів там збудувати

---

²² Энциклопедический словарь. 1893. [ред. И.Е. Андриевский, К.К. Арсеньев, Ф.Ф. Петрушевский]. 1890–1907. Германия-Го. СПб.: Типо-Литография И.А. Эфрона. Том VIIA. С. 64.

²³ Путешествие в восточные страны Плано Карпини и Рубрука. 1957. М.: Государственное издание географической литературы. С. 70.

²⁴ Путешествие в восточные страны Плано Карпини и Рубрука. 1957. М.: Государственное издание географической литературы. С. 98.

²⁵ Пуголовок Ю.О. 2020. Навершя булави з Глинського. Феномен Більського городища 2020. Київ-Котельва: ЦП НАН України і УТОПК. С. 163.

²⁶ Шабульдо Ф.М. 2010. Семеновы люди: их территории и роль в политических отношениях между Крымом и Литвой на исходе XV века. *Ruthenica*. К.: Институт історії України. № 9. С. 58.

фортецю, про що доносив московському цареві посол Олексій Заболоцький²⁷. Це повідомлення свідчить, що хан зі своєю ордою розташувався у землях свого союзника литовського Великого князя, на землях Глинщини. Дії Шиг-Ахмата підтверджують високий авторитет Глинських як політичних та військових діячів Великого князівства Литовського.

Починаючи з другої половини XV ст. Глинськ, разом з іншим містом Посулля – Сніпородом, згадується у текстах ханських ярликів. Вперше він згадується у ярлику хана Хачжі-Гірея 1461 р. і його назва з певними перекрученнями присутня майже у всіх ярликах його наступників²⁸. Кримський хан Менглі-Гірей у листі до Великого князя Литовського Сигізмунда I писав: «...напоминаем вам, что великий царь, дядя наш, и великий царь Ачжи-Гирей, отец наш одарили Великого князя Витовта Киевом прежде всего, а также и другими многочисленными землями начиная от Киева по Днепру до устья: Снепород и Глинск со всеми их людьми, Жолваж, Путивль з землями и водами...»²⁹. В ханських ярликах вже застосовано назву Глинськ, що згодом залишиться та перейде вже до козацького містечка.

У XV ст. складається значна за площею земельна латифундія, відома під назвою Глинщина. Точні межі володінь цього княжого роду поки що не встановлено, проте згадки міст Хоробор, Макошин на Десні, Полтава та Глинниця на Ворсклі Глинськ на Сулі дають змогу окреслити на карті межі лівобережних володінь князів Глинських. Сюди можна додати Путивль, де був намісником Богдан Глинський. На думку Ф. Петруня до складу Глинщини входило практично все Дніпровське Лівобережжя у межах Київської землі³⁰. Ці землі межували з Яголдаєвою тьмою та улусом «Семеновы люди». Причому судячи з текстів ханських ярликів кордони Глинщини та «Семеновых людей» перетиналися саме там, де князем Мансуром було засновано три нові міста (рис. 3).

У написанні назв населених пунктів землі Путивльської у цей час вже була така плутанина, що інколи важко точно сказати про який саме населений пункт іде мова.

---

²⁷ Сборник Императорского Русского Исторического Общества. Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными. Памятники дипломатических сношений Московского государства с азиатскими народами: Крымом, Казанью, Ногайцами и Турцией, за время Великих Князей Иоанна III и Василия Иоанновича (годы с 1474 по 1505). 1884. СПб.: тип. Ф. Елеонского и К°. Т. 41. Ч. 1. С. 417-419.

²⁸ Kolodziejczyk D. 2011. The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the European Periphery (15th-18th Century), A Study of Peace Treaties Followed by an Annotated Edition of Relevant Documents / The Ottoman Empire and its Heritage. Vol. 47. Leiden: BRILL P. 531-741.

²⁹ Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. 1848. Том второй. 1506-1544. СПб: в типографии II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии. С. 4.

³⁰ Петрунь Ф.Е. 1929. Ханські ярлики на українські землі. *Східний світ*. Харків: Всеукраїнська асоціація сходознавців. № 2. С. 181-182.

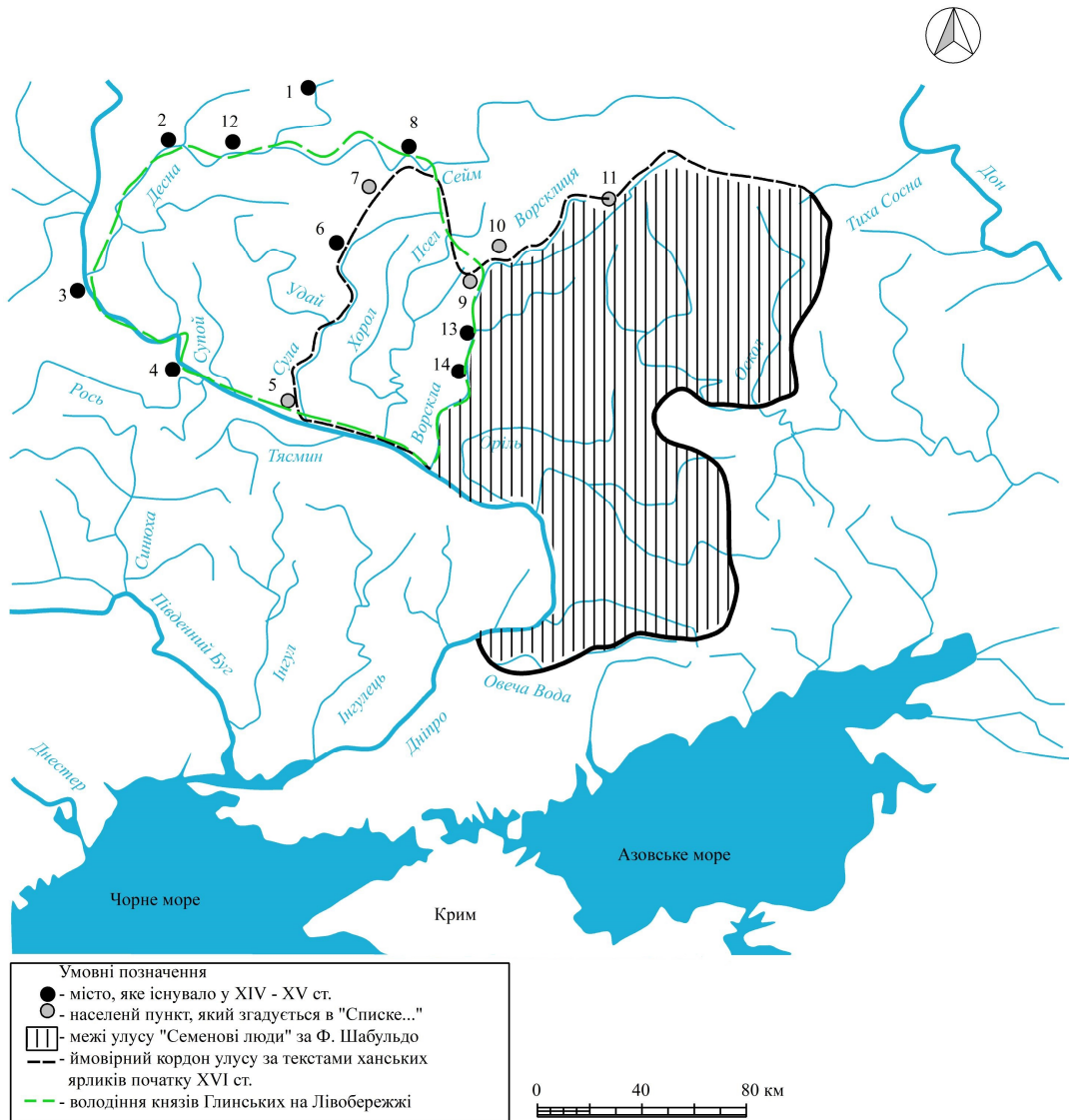

Рис. 3. Карта розташуванням літописних міст і варіант реконструкції кордону улусу «Семенові люди» та Глинщини.

Список міст: 1 – Новгород-Сіверський, 2 – Чернігів, 3 – Київ, 4 – Канів, 5 – Жолваж, 6 – Глинеськ, 7 – Бирин, 8 – Путивль, 9 – Лошиці, 10 – Хотмишль, 11 – Хоробор, 12 – Глинниця, 13 – Полтава.

В одному з ярликів мова йде про «...*Sczieprutezilniskiego z ziemiami i z pożytkami ich...*»³¹. У цьому фрагменті зліплені дві назви – Сніпород та Глинськ, які згадуються у ярликах починаючи з 1461 р.

На початку 1500 р. удільні сіверські князі С. Бельський, В. Шемячич та С. Можайський з їхніми володіннями – містами Рильськ, Новгород-Сіверський, Радогощ, Чернігів, Стародуб, Гомель, Любеч, Карачів та Хотимль перейшли у підданство московського князя Івана III. Значним ударом по володінням князів Глинських стало захоплення Путивля під час московсько-литовської війни. «*Лета 7011-го декабря в ... день поход князем из Северы на литовскую землю: в большиом полку князи служилые, князь Семен Иванович Стародубской да князь Василей Иванович Шемячич, а с ними воевода князь Александр Володимирович Ростовской*»³². Путивль був узятий влітку в день Преображення Спаса 1500 р. московським військом під командуванням Юрія Захаровича Кошкіна спільно з загоном татар Мухаммед-Еміна³³.

1506 р. князь Михайло Глинський на чолі литовського війська розбив кримське військо під Клецьком і це стало найвищим зльотом кар'єри Глинських при дворі литовських князів. Вже у 1508 р. через придворні інтриги М. Глинський потрапив в опалу при дворі нового Великого князя Литовського Сигізмунда I. Повернувшись у свої володіння, він підняв повстання з метою відокремлення Сіверських земель від Великого князівства Литовського та створення незалежного князівства³⁴.

Після його поразки Глинські змушені були перейти у підданство до московського царя Василя III. Це стало однією з причин початку нової війни, за результатами якої Сіверські землі залишилися у складі Московського князівства. Разом з Путивлем до складу Московського царства потрапили значні території по Сулі, Пслу та Ворсклі. З цього часу Глинськ опиняється у складі іншої держави, і якийсь час існував як прикордонний замок, що захищав південно-західні рубежі Московії. Після захоплення Сіверщини московськими військами Путивль та його повіт перейшли у володіння князя Василя Шемячича. «*...ито за нашими слугами за Княземъ Васильемъ Ивановичомъ Шемячичемъ, и за Княземъ Васильемъ Семеновичомъ ...въ городъ Путивль, зъ волостьми, въ городъ Новгородокъ зъ волостьми, въ городъ въ Радогощъ зъ волостьми, въ городъ Черниговъ зъ волостьми, въ городъ Стародубъ зъ волостьми*»³⁵. Князь брав активну участь у війнах на Сіверщині і в Путивлі бував

³¹ Kolodziejczyk D. 2011. The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the European Periphery (15th-18th Century), A Study of Peace Treaties Followed by an Annotated Edition of Relevant Documents / The Ottoman Empire and its Heritage. Vol. 47. Leiden: BRILL. С. 530.

³² Сборник князя Оболенского. 2011. М. реп. изд. №№ 1-3. С. 22-23.

³³ Полное собрание русских летописей, издаваемое Археографической комиссией. 1921. Петроград: 2-ая Государственная типография. Т. XXIV. С. 214.

³⁴ Герберштейн Сигизмунд фон. 1866. Записки о Московии. С латинского Базельского издания 1556 года перевел И. Анонимов. СПб: в типографии В. Безобразова и Коми. С. 161-162.

³⁵ Разрядная книга 1475-1598 гг. 1966. М.: Наука. Институт истории АН СССР. С. 104-105.

досить рідко. Місто Глинськ, що знаходилося на значній відстані від Путивля втратило підтримку, яку їм надавала присутність намісника з роду князів Глинських. 1523 р. Василь Шемячич був звинувачений у перемовинах з Литвою і у 1625 р. був заарештований, де й помер у 1529 р.³⁶ 1523 р. московський князь Василь III ліквідує удільні сіверські князівства і вводить на цих територіях воєводське правління. На цей час землі Верхнього Посулля остаточно пустіють.

Остання згадка про неселений пункт міситься в «*Описании Черкасского замка*» 1552 р. За цим документом Михайло Грибунович з дружиною володіли селищем і городищем Глинско на Ворсклі та будинком і мали з нього прибуток 4 кадї меду³⁷.

Це повідомлення про населений пункт Глинськ найбільш суперечливе. За датою складання документу територія, де знаходився Глинськ, вже півстоліття не належала Великому князівству Литовському. Розташування володіння Грибуновичів на Ворсклі також відсилає нас до літописного міста Глинщина, яке було зруйноване наприкінці XIV – на початку XV ст. і не відбудовувалося. Створення даного запису, скоріш за все, є ретроспективою до часів, коли Глинщина входила до складу Великого князівства Литовського, а передача прав на володіння містом була здійснена після невдалої спроби Глинських підняти повстання. Відновлення життя на Глинському городищі відбудеться лише у XVII ст. та пов'язане з ім'ям українських князів Вишневецьких.

REFERENCES

- Akty, odnosyashchiesya k istorii Zapadnoy Rossii, sobrannyye i izdannyye Arkheograficheskoyu komissiyeyu. 1848. Tom vtoroy. 1506-1544. SPb: v tipografii II Otdeleniya Sobstvennoy Ye. I. V. Kantselyarii. 440 s.
- Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavayemiy komissiyeyu dlya razbora drevnikh aktov, sostoyashchey pri Kiyevskom, Podol'skom i Volinskom generel-gubernatore. Akty o zaselenii Yugo-Zapadnoy Rossii. 1886. Kiyev: tip. T.G. Korchak-Novitskogo. T. 7. CH. 1. 86 s., 647 s., XII s.
- Arandarenko N.I. 1852. Zapiski o Poltavskoy gubernii. Sostavlennoye v trokh chastyakh. Poltava: v tipografii gubernskogo pravleniya. CH. III. 500 s.
- Entsiklopedicheskii slovar'. 1893. [red. I.Ye. Andriyevskiy, K.K. Arsen'yev, F.F. Kolodziejczyk]. 2011. The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the European Periphery (15th-18th Century), A Study of Peace Treaties Followed by an Annotated Edition of Relevant Documents / The Ottoman Empire and its Heritage. Vol. 47. Leiden: BRILL. 1049 p.
- Gerbereshteyn Sigizmund fon. 1866. Zapiski o Moskovii. S latinskogo Bazel'skogo izdaniya 1556 goda perevel I. Anonimov. SPb: v tipografii V. Bezobrazova i Komi. V, 229 s., XIV.

³⁶ Герберештейн Сигизмунд фон. 1866. Записки о Московии. С латинского Базельского издания 1556 года перевел И. Анонимов. СПб: в типографии В. Безобразова и Коми. С. 105-106.

³⁷ Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Вольнском генерел-губернаторе. Акты о заселении Юго-Западной России. 1886. Киев: тип. Т.Г. Корчак-Новицкого. Т. 7. Ч. 1. С. 90.

- Kopylov F. 1949. Posul's'ka yekspeditsiya 1945–1946 rr. // Arkheologichni pam'yatki URSS. Tom pershiy. Materiali pol'ovikh doslidzhen' Institutu arkheologii Akademii nauk URSS za 1945–1946 rr. K.: AN URSS. S. 246–253.
- Kuchera M.P., Sukhobokov O.V. 1971. Zvit pro robotu Livoberezhnogo rozvidzagonu Institutu arkheologii AN URSS za 1971 r. // NA IA NANU. 1971/17a. 75 s., 11 ris.
- Lyaskoronskiy V. 1901. Gorodishcha, kurgany dlinnyye (zmiyevy) valy, nakhodyashchiesya v bassejne r. Suly // Trudy XIAS v Kiyevе. M.: tipografiya G. Lissnera i A. Gershelya. T. 1. S. 404–457.
- Makarenko N.Ye. 1907. Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh v Poltavskoy gubernii v 1906 g. *Izvestiya Imperatorskoy arkheologicheskoy komissii*. SPb.: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Udelov. Vyp. 22. S. 38–90.
- Morgunov Yu.Yu. 1996. Drevnerusskiye pamyatniki porech'ya Suly. Kursk: izd. IA RAN, Kurskogo gosudarstvennogo oblastnogo muzeya arkheologii. 159 s.
- Morgunov Yu.Yu., Priymak V.V., Osadchiy E.M., Korotya O.V. 2022. Gorodishcha romens'ko-davn'orus'kogo chasu Sums'koi oblasti. Kharkiv: Yekspres–kniga. 265 s.
- Osadchiy E.M. 2011. Pam'yatki viys'kovoi istorii Pivnichno-Zakhidnoi Slobozhanshchiny XVII st. Sumi: Dzherelo. 346 s.
- Osadchiy Ye.N. 2016. Glinskaya krepost' X–XVIII vekov. *Gardarika*. № 2. S. 108–121.
- Petrun' F.Ye. 1929. Khans'ki yarliki na ukrains'ki zemli. *Skhidniy svit*. Kharkiv: Vseukrains'ka asotsiatsiya skhodoznavtsiv. № 2. S. 170–185.
- Polnoye sobraniye russkikh letopisey, izdannoye po vysochayshemu povelenyu arkheograficheskoy komissiyeyu. 1856. Tom VII. Izdaniye 1–ye. Letopis' po Voskresenskomu spisku. SPb.: tip. Eduarda Pratsa. 358 s.
- Polnoye sobraniye russkikh letopisey, izdavayemoye Arkheograficheskoy komissiyeyu. 1921. Petrograd: 2–aya Gosudarstvennaya tipografiya. T. XXIV. XVI s., 272 s.
- Pugolovok Yu.O., Volodarets'–Urbanovich Ya.V., Gorbanenko S.A., Sergeeva M.S., Yanish E.Yu. 2016. Mizhdistsiplinarni doslidzhennya Glins'kogo arkheologichnogo kompleksu v 2015 r. *Arkheologichni doslidzhennya Bil's'kogo gorodishcha – 2015*: zbirnik naukovikh prats'. Kyiv – Kotel'va: TSP NAN Ukrainy i UTOPIK. S. 101–125.
- Pugolovok Yu.O., Volodarets'–Urbanovich Ya.V., Gorbanenko S.A., Sergeeva M.S. 2017. Mizhdistsiplinarni doslidzhennya Glins'kogo arkheologichnogo kompleksu v 2016 r. *Arkheologichni doslidzhennya Bil's'kogo gorodishcha – 2015*: zbirnik naukovikh prats'. Kyiv – Kotel'va: TSP NAN Ukrainy i UTOPIK. S. 105–121.
- Pugolovok Yu.O. 2020. Navershya bulavi z Glins'kogo // Fenomen Bil's'kogo gorodishcha 2020. Kyiv–Kotel'va: TSP NAN Ukrainy i UTOPIK. S. 161–164.
- Puteshestviye v vostochnyye strany Plano Karpini i Rubruka. 1957. M.: Gosudarstvennoye izdaniye geograficheskoy literatury. 270 s., ill.
- Razryadnaya kniga 1475–1598 gg. 1966. M.: Nauka. Institut istorii AN SSSR. 613 s.
- Sbornik knyazy Obolenskogo. 2011. rep. izd. M., 2011. №№ 1–3. 140 s.
- Sbornik Imperatorskogo Russkogo Istoricheskogo Obshchestva. Pamyatniki diplomaticheskikh snosheniy drevney Rossii s derzhavami inostrannymi. Pamyatniki diplomaticheskikh snosheniy Moskovskogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazan'yu, Nogaytsami i Turtsiyey, za vremya Velikikh Knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha (gody s 1474 po 1505). 1884. SPb.: tip. F. Yeleonskogo i K°. T. 41. Ch. 1. 10, XXII, 558 s., 82 stb.
- Semenchik M.M. 1927. Arkheologichni rozvidki na Posulli // NA IA NANU. F. VUAK. Spr. 116/16.

- Shabul'do F.M. 1987. Zemli Yugo-Zapadnoy Rusi v sostave Velikogo knyazhestva Litovskogo. K.: Naukova dumka. 183 s.
- Shabul'do F.M. 2010. Semenovy lyudi: ikh territorii i rol' v politicheskikh otnosheniyakh mezhdou Krymom i Litvoy na iskhode XV veka // Ruthenica. K.: Institut istorii Ukrainy. № 9. C. 57-73.
- Shafonskiy A.F. 1851. Chernigovskogo namestnichestva topograficheskoye opisaniye s kratkim geograficheskim i istoricheskim opisaniyem Malyya Rossii, iz chastey koyey onoye namestnichestvo sostavleno, sochinonnoye Deystvitel'nyim Statskim Sovetnikom i Kavalerom Afanasiyem Shafonskim, s chetyr'mya geograficheskimi kartami. Izdaniye Sudiyenko M.I. K.: tipografiya Imperatorskogo universiteta Sv. Vladimira. 697 s., 4 karty.
- Vremennik Imperatorskogo Moskovskogo obshchestva istorii i drevnostey rossiyskikh. 1851. Kniga 10. M.: v Universitetskoy tipografii. 388 s.